
UDK 811.163.42'342.2
81'342.2
81'34:316
Izvorni znanstveni rad

Gordana Varošaneć – Škarić
Filozofski Fakultet, Zagreb
Hrvatska

POŽELJNOST NEKIH KATEGORIJA IZOGRAFNIH NAGLASNIH HETEROFONA

SAŽETAK

Ispitivala se poželjnost za standardnim oblikom nekih kategorija naglasnih oblika u kojima se kodificirana i uporabna norma ne slažu uvijek. Procjenitelji, studenti fonetike i govorni profesionalci (N=45), procjenjivali su stupanj poželjnosti 63 para izografnih heterofona u slučajnom redosljedu, primjerice imenica tipa časopis, nekih genitivnih i lokativnih oblika, europeizama na -or, -izam, posuđenica na -ija, -er itd. Također se ispitivao odnos prema neutralizaciji sporoga i brzoga naglasna (jezik - jezik). Pokazalo se da nisu prihvatljivi u želji za standardom naglasni oblici tipa bez dinara, u govõru, u oblaku, za djecu, jednostavan, nebdõder, telõvizija, indikator, dok ne postoji opreka u želji za standardnim oblikom između brzoga i standardnoga sporoga na istome mjestu. Neki prozodijski oblici, koji ne narušavaju standardološku mogućnost kombinacijske osi, trebali bi biti prihvatljivi i u kodifikacijskom smislu..

Ključne riječi: govorna norma, standardni izgovor, prozodija, hrvatski jezik

UVOD

U posljednjem desetljeću učestalija su istraživanja naglasnih oblika, budući da se kodificirana novoštokavska četveronaglasna norma sustavno tijekom nekoliko posljednjih desetljeća opire nekim naglasnim oblicima u verificiranoj govornoj normi, koji su u govoru izdržali pritisak jezikoslovaca. Tako jezikoslovci unatoč utvrđenom stanju u govoru medija i u urbanim sredinama (Jonke, 1956) te provedenoj anketi, brane naglasne oblike koji nisu potvrđeni u tom verifikacijskom postupku (Anić 1969, Vukušić 1981). Uobičajeno je gledište da naglasak treba prilagoditi književnom sustavu (Babić, 1975), iako je nejasno što bi trebao biti *književni* naglasni sustav. Dakle, ako su u verificiranoj normi zabilježeni silazni naglasci u središnjim slogovima ili na posljednjim slogovima riječi, trebali bi se prilagoditi u standardizaciji tako da preskoče za slog ispred i postanu uzlazni, ili da na mjestu silaznih naglasaka postanu uzlazni, tzv. prilagodeni naglasci. Zbog ignoriranja funkcionalnoga standarda, uočljivo je čak zalaganje za prelaženje akcenta na proklitiku i kod uzlaznih naglasaka, primjerice *nā vrijeme - na vrijeme*, kao da nisu dovoljno začudni oblici *zā djecu, zā dušu između braće* (Jonke, 1956). Bilo je pokušaja da se očuvaju neke paradigme, koje su se doživljavale hrvatskim i u to vrijeme pedesetih godina, ali su nažalost ostajale na margini kodifikacije, a danas su iznimno važne u opstojnosti nekih paradigmi (Brabec 1956, Zoričić 1984). To se odnosi i na govor u medijima, koji se doduše podvojio na strogo novoštokavski sustav te na slobodnu uporabu nekih naglasnih paradigmi koje se nisu držale u potpunosti tih pravila, pače su silazne naglaske u sredini te na kraju u nekih riječi čuvale kao naravni izgovor. To potvrđuju novija istraživanja kojima je svrha opisati hrvatski funkcionalni standard (Škarić i sur. 1987, 1996, Škarić 1999b, 2001, Škavić i Varošaneć-Škarić 1999). Neslaganje kodificirane i verificirane norme jest prvi, bitni problem i ovoga ispitivanja.

Drugi pak problem proizlazi zbog neutralizacije u govoru kratkosilaznoga i kratkouzlaznog kodificiranoga naglasaka, primjerice *jèzik - jèzik, kroatistika - kroatistika, repùblika - repùblika*. Hipotetički je ta sociofonetska opreka poželjnosti između ta dva naglasna oblika neznatna u odnosu na neke sociofonetski neprihvatljive naglasne oblike tipa *bez dināra, u govòru, časòpis, nebòder, televizija, vānìlija, indikātor* itd. Stoga su upravo ti radovi (Jonke 1956, Škarić i sur. 1996) bili polazište za odabir naglasnih paradigmi u ovome istraživanju.

POSTUPAK

Izabrano je 126 primjera (63 u dva naglasna oblika) prema kojima su procjenitelji (N = 45) studenti fonetike (n = 30), fonetičari (n = 5) i profesionalni govornici u medijima (n = 10), određivali stupanj poželjnosti za standardnim oblikom. Izračunata je osnovna statistika (aritmetičke sredine i standardne devijacije), a t-testom izračunate su značajnosti razlika aritmetičkih sredina riječi u paru. Nadalje su se prema dobivenim rezultatima razdvojile kategorije odluka prema kriterijima značajnosti razlike između poželjnosti za standardnim oblikom između parova izografnih heterofona na vrlo velike značajne razlike, manje od 0,0001, značajne razlike 0,0001 <

$p < 0,05$ i na parove koji se nisu statistički značajno razlikovali. Izografnih heterofona snimljeni su u tihoj prostoriji *Odsjeka za fonetiku*, a izgovorio ih je vrstan govornik profesionalac, spiker HRT-a Željko Tomac. Montaža zvuka za ispitivanje učinjena je slučajnim redoslijedom.

Ispitanici su određivali želju za standardnim prozodijskim oblikom na ljestvici od 1 (nikako ne prihvaćam kao standardni prozodijski oblik) do 7 (vrlo mi je poželjan prozodijski oblik) prema sljedećim naglasnim primjerima: Jugoslavija, katalizator, akumulator, konduktor, premijer, asistent, vanilija, aluzija, debatan, u govoru, dinar, u slučaju, za djecu, za dušu, između braće, na vrijeme, raspravljamo, dubinomer, vjetromet, Hrvatska, danas, licitar, računati, pomanjhati, uznosen, Jugoslavija, katalizator, akumulator, konduktor, premijer, asistent, vanilija, aluzija, debatan, u govoru, dinara, u slučaju, za djecu, za dušu, između braće, na vrijeme, raspravljamo, dubinomer, vjetromet, Hrvatska, danas, licitar, računati, pomanjhati, uznosen, regulator, generator, na kamenu, penzioner, frizer, familija, historija, iluzija, televizija, u oblaku, dinar, debatiramo, niz vodu, bez majke, bez dinara, ambasador, jednostavan, neboder, kuplung, povrće, sestra, ganuti, zagorčati, oženiti, budizam, regulator, generator, na kamenu, penzioner, frizer, familija, historija, iluzija, televizija, u oblaku, dinara, debatiramo, niz vodu, bez majke, bez dinara, ambasador, jednostavan, neboder, kuplung, povrće, sestra, ganuti, zagorčati, oženiti, budizam, egoizam, anglistika, postaju, kroatistika, republika, pažljiv, časopis, egoizam, anglistika, postaju, kroatistika, republika, pažljiv, časopis, junakinja, pijanistica, postiže, indikator, čelistica, jezik, junakinja, pijanistica, postiže, indikator, čelistica, jezik.

REZULTATI

U kategoriji najvećih razlika između izografnih heterofona (tablica 1 a) ispitanicima su potpuno nepoželjni oblici genitiva množine *bez dinara* i genitiva jednine *dinara*, oblici s naglaskom na spojniku *o* imenica složeno-sufiksalne tvorbe s nulnim sufiksom tipa *časopis*, *neboder*, *vjetromet*, naglasni oblik pridjeva *jednostavan*, oblici u lokativu *u oblaku*, *u govoru*, *na kamenu*, oblici s neoslabljenim preskakanjem naglasaka na prijedlog, kao što su *za djecu*, *za dušu*, jednako kao i oslabljeno prelaženje poput *između braće*, *bez majke* te hiperkorektna neoslabljena preskakanja uzlaznih akcenata, primjerice *na vrijeme*. Kao što je poznato, Brabec i sur. (1970:20) utvrđuju da se akcenti na proklitike obično prenose s jednosložnih i dvosložnih riječi, a s višesložnih rjeđe, ako riječi s kojih se prenose imaju brzi ili silazni akcent. U književnom jeziku opaža se sklonost da se akcent sve rjeđe prenosi na proklitiku, naročito na višesložne prijedloge i na veznike. Navode se, između ostalih, primjeri *preko mora*, *u jezeru*, *ni bratu*, *kad rečem*, *da vidim* (Brabec i sur., 1970:21).

Takoder je veća razlika između *Jugoslavija* i *Jugoslāvija*, iako je srednja vrijednost želje za standardom za oblik *Jugoslāvija* 2,9, što je u ovoj kategoriji najveća vrijednost za drugi oblik po želji za standardom, izuzmemo li odluku oblika *dinar - dinar*, s naglaskom oba puta na prvome slogu. U riječima stranoga porijekla, europcizmima, posudenicama, najmanje se žele u standardu oblici s oslabljenim prelaženjem i dužinom na mjestu početno dugoga silaznoga naglasaka u europcizmima

na *-or*: *indikātor*, *katalizātor*, *regulātor*, *akumulātor*, *generātor*, *ambāsādor*. Također, nisu poželjni oblici *televīzija*, na *-ent asistent* te od riječi prilagođenih iz latinskoga na *-ium*, u hrvatskome u imenice ženskoga roda na *-ija* oblici s oslabljenim prelaženjem kao *vānilija*. Odluke za standardnim oblikom sa silaznim naglaskom u sredini riječi u kategoriji su značajnih razlika po kriteriju $p < 0,05$: *familija* ($p = 0,006$), *alūzija* ($p = 0,011$), dok je opreka *ilūzija* - *ilūzija* u kategoriji bez razlika, s gotovo jednakim srednjim vrijednostima želje za standardom. Također se podjednako kolebljiv pokazao tip imenica muškoga roda franc. porijekla s nastavkom na *-er*, budući da su odluke također bile različito stupnjevane. Tako primjerice postoji značajna razlika između *premijer* - *premiĵer* ($p = 0,009$) u korist silaznoga naglasaka na posljednjem slogu, slično kao *frizer* - *frizĕr* ($p = 0,010$), dok između oblika *konduktĕr* - *konduktĕr*, *penzionĕr* - *penzionĕr* (tablica 1 c) nije bilo značajnih razlika i premda su srednje vrijednosti podjednake, nešto su veće bile za oblik s oslabljenim prelaženjem. Iako se može zamijetiti da je u govoru u toj kategoriji prozodijskih oblika bilo kolebanja, ono ne narušava kodificiranu normu tipa *frizĕr*, *frizĕra*. U ispitivanju imenica na *-ka* Škavić i Varošaneć-Škarić (1999) pokazalo se da ispitanici ostvaruju naglaske na slogu ispred nastavka *-ka*, uglavnom kao dugouzlazne (*frizĕrka*), a samo ispitanici iz sjeverozapadne Hrvatske kao dugosilazne (*frizĕrka*), u svakom slučaju prema osnovnom obliku genitiva muškoga roda. Pretpostavka jest da se oblik *premiĵer* nametnuo čestotom u javnom i u medijskom govoru, dok su im druge riječi toga tipa više razdvojene prema prozodijskom porijeklu. S druge strane, upravo su mediji od pedesetih do devedesetih godina nametali, selekcijom iz paradigmatičke ponude novije oblike prema novoštokavskim pravilima.

Ispitanici nemaju jednak kriterij u želji za standardnim oblikom prezentskih oblika *raspravljamo* i *debatiramo*. Zajednička je jedino podijeljenost prema njihovim heterofonima, dok se odlučuju za oblik *rāspravlĵāmo* (Tablica 1 b), oblici *debatĭrāmo* i *debatĭrāmo* ne razlikuju se statistički, iako je nešto poželjniji oblik *debatĭrāmo*, slično kao što im je nešto poželjniji pridjevski oblik *debātnĭ* (Tablica 1 c). Dakle, bliži im je prozodijski oblik sa silaznim akcentima u sredini za kategoriju glagola na *-irati*.

U želji za standardnim oblikom u izgovoru europsizama na *-izam*, nije bilo tako čvrstih opreka, premda se ispitanici odlučuju sa značajnom razlikom i manjim raspršenjem za *buđizam* (tablica 1 b: $p < 0,01$; $s = 1,07$), nego za *budizam*, premda i oblik sa sporim naglaskom, tzv. prilagođeni, nije procijenjen nepoželjno. U kategoriji bez statistički značajnih razlika, također je nešto poželjniji i s većim slaganjem procijenjen oblik s brzim naglaskom *egoĭzam* (tablica 1 c). Zanimljivo je da je u imenicama ženskoga roda, *pijanĭstica* s brzim značajno poželjniji oblik za standard ($p = 0,002$), dok kod *ĉelistica* nema značajne razlike u želji za prozodijskim oblikom. Slična je bliskost, bez značajnih razlika i za oblike riječi kao *anglistika*, *kroatistika*, kojima su oba oblika procijenjena podjednako poželjnima. Tako je i s *republika*, *licitar*, *Hrvatska*, *jezik*, *povrće*, *uznesen* itd. Budući da su kod svih navedenih riječi oba oblika procijenjena poželjnima, možemo zaključiti da ispitanicima sociofonetski manje smeta izgovor brzoga akcenta na mjestu kodificiranoga sporoga u hrvatskom govoru, nego prebacivanje s uzlaznim akcentom umjesto silaznih.

RASPRAVA

Zalaganje Brabeca (1956) za oblike *na kāmenu, bez dinara, na vrijeme*, Jonkeu (1956) je prvenstveno politički problem, a ne samo jezični. Zapravo se sam Jonke postavio politički, jer mu u obrani pred slušateljima radija sad vrijede jedni kriteriji, sad drugi, samo da bi se zadovoljili u novoštokavskoj akcentuaciji veliki dijelovi Jugoslavije, pa se tako po njemu u javnome govoru više ne bi smjeli čuti silazni naglasci u sredini ili na kraju riječi niti u riječima u kojima je to potpuno normalno slušateljima radija, kao što su: *rasprāvljāmo, debatīramo, Jugoslāvija, asistēt, konduktēr, između brāće, regulātor*. To objašnjava time da njihovi govori ili nisu štokavski, nego kajkavski ili čakavski, ili su oni iz područja štokavskoga narječja sa starijom akcentuacijom. Vidimo da bi upravo takvo naglašavanje zadovoljilo većinu Hrvata, pa se ovo sociofonetsko istraživanje zalaže za takvo naglašavanje tih riječi u hrvatskom standardu. Tu činjenicu neki jezikoslovci nastoje zanemariti tako da učeni i kultivirani, urbani govornici postaju "urbani" te se s jedne strane uporabnom normom proglašavaju metatonirani oblici na mjestu izvorno silaznoga naglaska, a s druge strane širenjem teme na opći zagrebački govor, kao u priručniku Barić i sur. (1999), tj. u postupku standardizacije takvi se naglasni oblici, primjerice u izgovoru europeizama ne smiju dopustiti, jer bi onda navodno mogli ući i svi drugi nekodificirani naglasni oblici iz nekog organskog idioma kao što je zagrebački govor. Naš je stav čvrst: organski idiom nikad se ne treba mijenjati drugim organskim idiomom. Pretpostavka je ozbiljne standardizacije da općeprihvaćeni govor, ono što bi standard trebao biti, treba biti alokalan (Skarić, 1977/78). Uporabna norma nisu neki navedeni, umjetno stvoreni metatonirani oblici kao *ambasādor, atentātor, informātor, senātor, televīzor* itd, nego je uporabna i verificirana norma *ambasador, atentator, informator, senator, televizor* itd. Jednako tako uporabna norma nisu metatonirani oblici kao kod posudjenica na *-ij*, kao *amerícij, centúrj, klimaktérj, laboratórij, lapidárj, magistérij, oratórij, patrícij, planetárj* itd., nego izgovor sa silaznim naglaskom u sredini riječi: *amerícij, centúrj* itd. To potvrđuju verifikacijski postupci (Škarić i sur., 1996) i brojna prozodijska istraživanja, primjerice Škarić (1999b, 2001). Metatonirani oblici u navedenim su kategorijama riječi prilagođeni naglasci, unatoč verifikacijskim postupcima, da bi se zadovoljila petrificirana pravila novoštokavskoga naglašavanja, kao u Anića (1969) riječi na *-izam*, koje on naziva *uvjetno verificiranim*. Novoštokavski izgovor imenica muškoga roda na *-ent* kodificiran je u svim rječnicima i priručnicima sa sporim naglaskom na slogu ispred kao *asistent, āgent* itd. Barić i sur. (1995:71) donose na prvom mjestu oblike *poljōprivreda, dirigēt, hārfistica, informātor, rezimē, televīzija, Vōlter, muškarāca*, ali se dopuštaju na drugome mjestu oblici sa silaznim naglascima na nepočetnom slogu riječi u tim kategorijama riječi, uz poneki metatonirani oblik na istome slogu: *poljoprivreda, dirigēt, hārfistica - harfistica, informātor, rezimē, televīzija - televīzija, Vōlter, muškarāca*. Stoga pogotovo nije jasno zašto se u kasnije izdanom *Hrvatskom jezičnom savjetniku* (Barić i sur., 1999), ne dopuštaju nikakvi iznimni slučajevi sa silaznim akcentima u sredini ili na kraju riječi. Očito je neki koautor imao više utjecaja u *Hrvatskoj gramatici* na donošenje dubletnih oblika na drugome mjestu sa silaznim naglascima u središnjim i posljednjim slogovima u riječi,

nego prvi autor. Rezultati pak ovog istraživanja znatnu prednost daju obliku s brzim naglaskom na posljednjem slogu *asistent* (tablica 1 a), što je sukladno rezultatima drugih sociofonetskih istraživanja razlikovne prozodije (Škarić i sur. 1996, Škarić 2001). U kodifikaciju stoga svakako trebaju ući i naravni verificirani naglasni oblici kao *ambasador*, *televizor*, *aluminij*, *student*. S jedne strane kodifikacija ne može biti potpuno valjana bez verificacijskoga postupka, a s druge strane postoji i povijesno trajanje nekoga propisanog pravila. Ne treba zaboraviti da u nekim riječima kodificirani standard dopušta silazni naglasak u sredini. Primjerice u složenim riječima kao što su *najdonji*, *najgornji*, *ranoranilac*, *drugobrātućed* (Brabec i sur., 1970:19) i u nekim drugim kombinacijama. Neki se znanstvenici zalažu za normiranje silaznih naglasaka u sredini riječi u izgovoru nekih toponima preuzetih iz latinskoga (Vratović, 1994), što je hrvatskim obrazovanim govornicima u uporabnoj, verificiranoj normi naravno. Inače je uobičajeno da se strana vlastita imena sa silaznim naglaskom u sredini ili na kraju riječi ionako izgovaraju u javnome govoru, i to se dapače smatra ispravnim, primjerice *Giacometti* [đakon'eti], *Rousseau* [rus'o], *Hugo* [ig'o] . U hrvatskoj je pravopisnoj normi tradicijski pisati strana imena izvorno, pa je tako normalno da mađarsko prezime pišemo *Petođi*, *-ija*, *-ijev* s oznakom za prijeglas, *Vigny*, *-yja*, *-yjev*, *Leopardi*, *-ija*, *-ijev* itd. (Babić i sur., 2000:62). A izgovorna norma osim što pretpostavlja približan izgovor fonema prema jeziku porijekla vlastitih imena, pretpostavlja i naglasnu normu koja slijedi izvorni izgovor, pa bi *Petođi* uebalo izgovoriti s naglašenim prvim slogom [p'čt̩:fi], *Vigny* na zadnjem slogu [vin'i], *Leopardi* na središnjem slogu [lep'a:rdi] itd. Isto tako, ako ustaljeni međunarodni glazbeni nazivi u pravopisanju mogu zadržati izvorni oblik, primjerice *adagio* /adađo/, *bel canto* /belkanto/, *furioso* /furiozo/, *intermezzo* /intermeco/, *staccato* /stakato/, *animato* (Babić i sur., 2000:58), normalno je da se ti nazivi izgovaraju sa silaznim naglascima u sredini riječi, kao što je izvorno i u hrvatskom govoru tradicijski. Uporabna norma nije verificirana ako u njoj ne sudjeluje elita, obrazovani ljudi, stoga uporabna norma nije neki parcijalni izgovor "s ulice", pa onda znači sve može biti izgovoreno sa silaznim naglaskom u sredini i na kraju riječi. , zna se točno što je uporabna verificirana norma, a što govor organski te govor standardni (Škarić, 1977/78). Ovdje tako tvrdimo da je naravan silazni naglasak u sredini i na kraju riječi u nekim kategorijama ispitanih oblika, a ne tvrdimo to za druge riječi ni kategorije.

U novijoj Gramatici Barić i sur. (1995) drže da naglasak složenica s nultim sufiksom ovisi i o broju slogova složenica te bi u trosložnih kratkosilazni bio na prvom slogu, pogotovo u novijih tvorbi, rijetko na spojnim, a da se koleba kod četverosložnih: *životopis* - *životòpis*. Tako donose kratkosilazni na prvom slogu za mušku osobu, npr. *dòmoljub*, *dòbrotvòr*, *ròdoljub*, a u pogrđnom značenju naglasak je na spojniku, npr. *hrvatòžder*, *srbòžder*, ali i kod stvari nema potpune dosljednosti, bez obzira na slogove, pa bi se taj razlog mogao zanemariti, jer donose *pàdobran*, *tlàkomjèr*, *dàlekovod*, *břzòjav*, *vřtromjèr*, *blàtobran*, *křšòbran*, *suncòbran*, ali i *strujòmjèr*, kao što su naglašene složenice koje znače životinju *biljòžder*, *krvòlok*. Naši ispitanici čvrsto se odlučuju za kratkosilazni na prvom slogu i za stvari.

Isto tako vrlo su im nepoželjni i oblici u lokativu jednine imenica *u oblaku*, *u govòru*, *na kamènu*. Nešto su tolerantniji prema obliku *u slućaju*, iako ga ne bi

prihvatili kao standardni. Uz to razlikovanje nekih imenica za neživo u lokativu od dativa neke gramatike i za lokativ donose dubletni oblik *u govoru, na kāmenu, u plāmenu, po kōraku, u mjesecu, po obliku, u oblaku, u slučajju* (Brabec i sur., 1970:45, IX izdanje). Poželjnost izgovora oblika *u vrtiću, u kotaru*, koji se često čuju u medijskom govoru u dva naglasna oblika, ispitana je u istraživanju Škarića (2001). Oblici *u vrtiću, u kotaru* procijenjeni su izrazito nepoželjnim te tipičnim za srpski. Statistički podaci toga istraživanja (Škarić, 2001:17) potpuno su usporedivi s dobivenim podacima ovdje ispitanih oblika, s tim da je raspršenje manje (tablica 1 a), što je znakovito budući da naši ispitanici nisu bili homogena skupina niti zanimanjem.

S jedne strane primjetna je silnica jezikoslovaca da normativno ne prihvaćaju prozodijske oblike koji se nameću kao normalan funkcionalni izgovor, a s druge se strane uočava da uz dokazano hrvatske oblike, oblicima koji su uobičajeniji u srpskim priručnicima daju starinskiju i stilski obilježniju motivaciju. Tako i Zoričić (1984) i to nakon što utvrđuje da je oblik *jednostāvan (jednostāvno)* najčešće prošireniji u govoru štokavaca i redovito u govoru neštokavaca govoritelja hrvatskoga književnoga jezika i daje mu prednost nad oblikom *jednōstāvan* koji donose Srpski rječnik i Rječnik JAZU. Teško da se oblik *jednōstāvan (jednōstāvno)* može opravdati kao hrvatski stariji oblik ili kao stilem prestižnijega, izabranijega govora, osim jednostavno srpskoga književnoga govora. Činjenica jest, da Karadžićev Srpski rječnik i Rječnik JAZU donose samo *jednōstāvan (jednōstāvno)*, a da neki hrvatski rječnici i četrdesetih godina donose uz taj oblik i *jednostāvan* (Benešić, 1949) ili poslije samo oblik *jednostāvan*, poput Deanovićevog i Jernejevog Hrvatsko-talijanskoga rječnika sve do novijih izdanja (Deanović i Jernej, 1993) te Aničeva Rječnika hrvatskoga jezika (1998).

Ako je opće pravilo da kod usvajanja nekoga jezičnoga lika ne treba mijenjati "što je općenito usvojeno, a ima veliku čestotu" (Babić, 1975:140), zašto bi se trebalo drukčije ponašati u prihvaćanju prozodijskih oblika.

Podjednaka pak poželjnost za standardnim oblicima u dijelu ispitivanja kratkouzlaznoga i kodificiranoga sporoga na istom slogu u riječi (*egoizam - egoizam, republika - republika, anglistika - anglistika, čelistica - čelistica, licitar - licitar, jezik - jezik, povrće - povrće, uznosen - uznosen* itd., tablica 1 c) može se objasniti neutralizacijom brzoga i sporoga i u govoru (Škarić i sur., Škarić 1999a). U hrvatskom jeziku proširen je "tronaglasni supstrat, tj. s jednim kratkim naglaskom", a za hrvatski je "dominantna neutralizacija kroz kratkosilazni, dinamički naglasak" (Škarić, 2001:14). Standardizacija dakako ne može dopustiti u kodifikaciji sva moguća rješenja dubletnim, nego bi trebala samo u izgovoru stranih riječi dopustiti verificirani oblik poput riječi na *-izam (-izam)* ili *republika*. Drugo je pak što se u govoru može tolerirati, a nije zapisano.

Tablica 1. Značajnost razlike između ispitivanih parova izografnih heterofona u procjeni želje za standardnim oblikom (\bar{x} - srednja vrijednost, s - standardna devijacija, p - vjerojatnost standardne pogreške)

Table 1. Differences in significance between the tested pairs of isographic heterophones in assessing the desirability as a standard (\bar{x} - mean; s - standard deviation; p - probability)

a) vrlo velika značajnost razlika / highly significant

($p < 0,0001$)

	\bar{x}	s	p
bez dinara	1,32	0,60	0,000
bez đinara	6,50	0,85	
u govòru	1,14	0,90	0,000
u gòvoru	6,52	0,70	
časòpis	1,16	0,91	0,000
časopis	6,84	0,43	
zà djecu	1,20	0,70	0,000
za djecu	6,66	1,01	
u obláku	1,09	0,36	0,000
u òbláku	6,50	0,95	
nebòder	1,02	0,15	0,000
nèboder	6,61	0,84	
na kamènu	1,07	0,25	0,000
na kàmenu	6,52	0,90	
indikátor	1,41	0,82	0,000
indikàtor	6,32	1,09	
jednòstavan	1,52	1,23	0,000
jednòstavan	6,80	0,59	
telèvizija	1,23	0,68	0,000
televizija	6,20	1,30	
između bráčè	1,41	1,30	0,000
između bráčè	6,80	0,46	
vjetromet	1,55	1,15	0,000
vjetromet	6,16	1,20	
za dùšu	6,61	0,89	0,000
zà dùšu	2,05	1,33	
bèz majke	1,80	1,52	0,000
bez mājke	6,64	0,81	

katalizator	2,02	1,41	0,000
katalizàtor	6,43	1,02	
nà vrijeme	1,95	1,43	0,000
na vrijeme	6,70	0,55	
regulátor	2,02	1,52	0,000
regulàtor	6,48	1,00	
akumulátor	2,07	1,69	0,000
akumulàtor	6,64	0,72	
genèrator	2,16	1,61	0,000
generàtor	6,73	0,45	
dìnara	1,36	0,81	0,000
đinara	5,68	1,64	
asistent	2,50	1,85	0,000
asistènt	6,73	0,69	
ambàsador	2,45	1,80	0,000
ambasàdor	6,36	1,37	
u slučájju	3,00	1,88	0,000
u slùčajju	6,45	0,82	
Jugòslaviju	2,91	1,85	0,000
Jugoslàvija	6,34	1,22	
dubinòmjer	1,80	1,56	0,000
dùbinòmjer	5,34	1,90	
vànilija	1,84	1,61	0,000
vanilija	5,23	1,95	
niz vodu	2,48	1,70	0,000
niz vòdu	5,52	1,69	
dinar	3,98	2,33	0,000
đinar	6,39	1,30	

b) značajnost razlike / significant

 $0,0001 < p < 0,05$

	\bar{x}	s	p
ràspravljamò	4,82	1,87	0,000
raspràvljamò	2,64	1,94	
pomànjkatì	6,34	0,94	0,000
po mànjkati	4,77	1,67	
òženiti	6,55	1,07	0,000
òženiti	5,02	1,78	
računati	6,80	0,46	0,000
računati	5,70	1,68	
pòstiže	6,02	1,27	0,000
pòstiže	4,70	1,94	
budizam	5,34	1,71	0,000
budizam	6,45	1,07	
dànas	6,73	0,59	0,001
dànas	5,73	1,76	
pijanistica	5,23	2,00	0,002
pijanistica	6,34	0,99	
junàkinja	6,32	0,98	0,002
junàkinja	5,27	1,88	
sèstra	6,43	1,21	0,003
sèstra	5,32	2,05	
kùplung	6,61	0,75	0,005
kùplung	6,05	1,08	
fàmilija	3,32	2,09	0,006
familija	4,55	2,02	
premijer	4,27	2,21	0,009
premijer	5,39	1,67	
frizer	3,73	2,29	0,010
frizer	4,98	2,14	
àluzija	4,09	2,04	0,011
aluzija	5,18	1,88	
pòstaju	5,45	1,68	0,023
pòstaju	4,45	2,32	
zagòrčati	6,36	1,14	0,036
zagòrčati	5,75	1,53	

c) nema značajnih razlika / no significant differences

	\bar{x}	s	p
konduktèr	4,98	2,10	0,053
konduktèr	4,07	2,25	
egoizam	5,98	1,45	0,062
egoizam	6,45	0,82	
čèlistica	6,11	1,17	0,079
čèlistica	5,59	1,56	
anglistika	6,27	1,25	0,117
anglistika	5,80	1,56	
licitar	6,50	0,90	0,119
ficitar	6,11	1,35	
uznèsen	5,86	1,37	0,120
uznèsen	5,36	1,60	
dèbatni	3,86	2,16	0,194
debàtni	4,43	1,90	
gànuti	4,66	1,76	0,232
gànuti	5,11	1,78	
kroatistika	5,82	1,72	0,237
kroatistika	5,39	1,69	
debàtiramò	4,20	2,13	0,293
debatiramò	4,68	2,10	
penzioner	4,61	1,94	0,315
penzionèr	4,18	2,06	
hìstorija	4,45	1,84	0,360
hìstorija	4,82	1,87	
iluzija	5,57	1,69	0,399
iluzija	5,25	1,83	
pàžljiv	5,98	1,41	0,475
pàžljiv	6,18	1,26	
jezik	6,02	1,47	0,557
jezik	5,82	1,77	
repùblika	6,27	1,37	0,608
repùblika	6,11	1,53	
Hrvàtska	6,45	0,76	0,698
Hrvàtska	6,52	0,88	
pòvrće	6,25	1,30	0,936
pòvrće	6,23	1,34	

ZAKLJUČAK

Standardna hrvatska prozodijska osnovica jest novoštokavski četveronaglasni sustav, a u kodifikaciji bi se trebale uzeti u obzir neke silnice verificirane u govoru.

Prelaženje silznoga naglasaka, oslabljeno ili neoslabljeno, ne bi trebalo biti obavezno unutar prozodijske riječi u opisanim kategorijama riječi.

U hrvatskoj standardnoj prozodiji naravna je pojava da na osi kombinacije bude moguć silazni naglasak u sredini riječi te u nekim riječima stranoga ili hrvatskoga porijekla, kao što su neke složenice te oblici u genitivu muškoga roda imenica na *-ac* s nepostojanim *a*, u izgovoru nekih toponima te na posljednjem slogu u nekim riječima stranoga porijekla.

Sociofonetska istraživanja opisuju stanja kolebanja, silnice koje su u nekom vremenu aktivne u prihvaćanju nekih oblika, ne propisuju standard, ali u duljem vremenu utječu na njega. Ne može se u standardologiji u potpunosti zanemariti volja govornika o poželjnosti standardnih oblika. Ne treba se bojati da će to generirati standardološki prozodijski kaos. Za neke je mogućnosti kodifikacija već odavno odškrinula vrata, pa su tako neki prozodijski oblici, koji ne narušavaju standardološku mogućnost kombinacijske osi, danas potpuno prihvatljivi i u kodifikacijskom smislu. Kao što štokavska osnovica "nije u svemu mjerodavna za hrvatski standardni jezik, osobito ne za njegov leksik" (Barić i sur., 1999), tako novoštokavska prozodijska osnovica ne može biti isključiva prema nekim kombinacijskim oblicima koji se danas u govornika hrvatskoga jezika doživljavaju kao standard. A osjećaj standarda jest aktivno stanje, živost, nikako ne mrtav umjetno tvoreni jezik. Zna se da standard nikada neće biti ni kaotično stanje ni petrificiran pravilima govorni standard. I zbog sociofonetske nepoželjnosti za standardnim oblikom, u standard neće ući neki oblici, primjerice s prednaglasnom dužinom ili selekcijski odabir cirkumfleksa itd. Uvijek će se neki oblici doživljavati potpuno oprečno u želji za standardom, neki će tolerantno supostojati i bez propisa kao slična poželjnost. Uostalom, niti u jeziku nije moguće nametnuti neke oblike ako ne postoji ni najmanja želja za njihovim prihvaćanjem, tako se neki naglasni oblici ne mogu okamenjeno nametati propisivanjem, ako su govornicima potpuno neprihvatljivi i u sociofonetskom smislu.

REFERENCIJE

- Anić, V. (1969). O jednom akcenatskom procesu u različitim službama književnog jezika. *Jezik* 16, 84-89.
- Anić, V. (1998). *Rječnik hrvatskoga jezika*, treće prošireno izdanje. Zagreb: Novi Liber.
- Babić, S. (1975). Prezimena, etnici i ktetici u književnom jeziku. *Jezik* 23, 139-144.
- Babić, S., Finka, B., i Muguš, M. (2000). *Hrvatski pravopis*. V. prerađeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (1995). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, E., Hudeček, L., Koharević, N., Lončarić, M., Lukenda, M., Mamić, M., Mihaljević, M., Šarić, Lj., Švačko, V., Vukojević, L., Zečević, V., Žagar, M. (1999). *Hrvatski jezični savjetnik*. (ur. Kačić, M. i dr.). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine.
- Benešić, J. (1949). Hrvatsko-poljski rječnik. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Brabec, I. (1956). *Kultura*, od 3.2.
- Brabec, I., Hraste, M., Živković, S. (1970). *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, IX izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Deanović, M. i Jernej, J. (1993). Hrvatsko-talijanski rječnik. 9. dopunjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Jonke, Lj. (1956). Akcentuacija na našoj radio-stanici. *Jezik* IV, 5, 129-133.
- Škarić, I. (1977/78). Pledoaje za govor organski i govor standardni. *Jezik* 2, 33-42.
- Škarić, I., Babić, Z., Škavić, Đ., Varošaneć, G. (1987). Silazni naglasci na nepočetnim slogovima riječi. *Govor* IV, 2, 139-151.
- Škarić, I., Škavić, Đ., Varošaneć-Škarić, G. (1996). Kako se naglašavaju posudenice. *Jezik* 43, 4, 129-138.
- Škarić, I. (1999a). Suvremeni svehrvatski implicitni govorni standard. U: *Drugi hrvatski slavistički kongres. Knjiga sažetaka*, Zagreb, Osijek.
- Škarić, I. (1999b). Sociofonetski pristup standardnom naglašavanju. *Govor* XVI, 2, 117-137.
- Škarić, I. (2001). Razlikovna prozodija. *Jezik* 48, 11-19
- Škavić, Đ. i Varošaneć-Škarić, G. (1999). Neke osobitosti hrvatskoga naglasnog sustava. *Govor* XVI, 1, 25-31.
- Vratović, V. (1994). Latino-Croatia (II.). *Jezik* 41, 4, 109-113.
- Vukušić, S. (1981). Zapadnonovoštokavske naglasne tendencije u hidronimima i antroponimima. *Jezik* 29, 81-85.
- Zoričić, I. (1984). Jèdnostavan i(li) jednòstavan? *Jezik* 31, 124-125.

Gordana Varošaneć-Škarić
Faculty of Philosophy, Zagreb
Croatia

TESTING THE DESIRABILITY OF USING SOME CATEGORIES OF ISOGRAPHIC HETEROPHONES

SUMMARY

The desirability of using a standard form of some categories of accentual forms, where prescribed and usage norms differ, has been tested. The evaluators, students studying phonetics and speech specialists (N=45), evaluated the degree of desirability of 63 pairs of isographic heterophones randomly ordered: for example, a noun like časopis, some genitive and locative forms, Europeanisms ending in -or, or -izam, loan words ending in -ija, -er etc. The attitude towards the neutralization of a slow and fast accent has also been tested (jezik-jezik). The results show that accentual forms like bez dinara, u govoru, u oblaku, za djecu, jednostavan, neboder, televizija, indikator are unacceptable in a standardized form, whereas there is no difference as to a standardized form between a fast and a standard slow form positioned in the same place. Some prosodic forms not interfering with a standard related possibility of a combinatory axis should be acceptable also as to their prescribed aspect.

Key words: *speech norm, standard pronunciation, prosody, Croatian language*